

Dossier

Elles són les protagonistes

En la literatura infantil i juvenil, la necessitat de llibres protagonitzats per personatges femenins és indiscutible, almenys perquè els petits lectors puguin tenir una visió més àmplia quant a la representació de les diferents parts. Si mirem el que s'ha publicat fins avui, no és difícil comprovar la falta de paritat en aquest sentit: hi ha més nens o nois al centre de les històries que nenes o noies. De tota manera, no podem quedar-nos només amb les estadístiques, sinó que també cal ser crítics a l'hora de valorar com apareixen representats, aquests personatges. En el Dossier abordem aquestes qüestions: en primer lloc, ens plantejem si hi ha llibres per a nens i llibres per a nenes –a partir d'una mirada històrica. D'altra banda, si viatgem a èpoques llunyanes, trobem els contes de fades, sovint considerats políticament incorrectes pel que fa al rol de les dones dins les històries; en parlem. Però no podem oblidar la producció d'ara, per això fem un repàs del tractament dels personatges femenins en els llibres per a infants i joves d'aquests últims anys. A més, hem volgut donar veu a quatre grans escriptores catalanes de LIJ: Maite Carranza, Gemma Lienas, Anna Manso i Muriel Villanueva. Què en pensen, de tot plegat?

LLIBRES PER A NENES? LLIBRES PER A NENS?

Ana Díaz-Plaja Taboada
Universitat de Barcelona

Anem al passat per entendre el present

Fa molts anys que m'interessa la literatura que escriuen dones i llegeixen nenes i he dedicat moltes hores a pensar-hi. A *Faristol*, l'any 2009 vaig publicar un article que caracteritzava breument les novel·les per a nenes. Hi he dedicat també un llibre monogràfic i diversos articles. Però, a mesura que passa el temps, m'encurioseix l'altra cara de la moneda: les novel·les per a nois. Existeixen? Sempre les han escrit homes? Les podem estudiar des d'una perspectiva de gènere?

Les novel·les per a nenes van tenir una edat daurada: un arc que s'estenia des de 1865 fins a finals dels anys setanta del segle passat. En la majoria dels casos, es tractava d'obres d'autores que creaven pro-

tagonistes femenines, que només llegien lectores. Dones sobre dones per a dones. Aquests llibres formaven part de col·leccions per a nenes, i no pertanyien a un únic gènere literari: hi podíem trobar recreacions de contes populars de nenes; novel·les de pensionats femenins (el Santa Clara d'Enid Blyton) i novel·les d'aventures, amb nenes valentes tot i que no fossin grans lluitadores (Bibi, de Karen Michaelis). Hi ha nenes entremaliades (Pippi, Celia) i nenes exemplars (Heidi, o les nenes de la comtessa de Ségur). El gènere més abundant serien els relats realistes en què les noies busquen el seu lloc en el món (Díaz-Plaja, 2011, 45-53), un món que no està, en principi, fet per elles ni per a elles (*Petites dones*, de Louisa May Alcott, o *Papaïto piernas largas*, de Jean Webster).

Bibi, de Karen Michaelis.

Petites dones (Cruïlla).

... La majoria d'aquests llibres han estat oblidats. La crítica «seriosa» sovint els ha rebutjat. Els trobava llibres massa plens de sensibilitat, inconsistents. El fet de ser llegits per noies tampoc no afavoria la seva inclusió en el cànon. Eren llibres de segona categoria. El cànon, pel que sembla, era fet majoritàriament amb llibres que podien tenir un lloc a la literatura general, i no formaven part de les col·leccions femenines. És clar que moltes noies llegien tot tipus de llibres: els que els eren destinats, però també els altres, que teòricament els pertocaven als nois, però molt rarament passava a la inversa; un xicot llegint *Petites dones* podia sorprendre, pel context d'aleshores.

Val a dir que la crítica feminista també ha menysprejat molt temps les novel·les per a nenes, perquè les considerava una literatura que acceptava la seva condició de gueto, o de gineceu consentit: eren, deien, llibres per fer dones submises i conformades.

Però negligint-los arraconaven formes femenines d'expressió que han de ser ben llegides i contextualitzades. Que fàcil que resulta anomenar-les cursis i sensibles... Com diu Caballé (2018), cal veure aquestes pioneres com a *lleveaus*, les quals obrien camins intransitables per a les escriptores futures.

Ara bé, va existir paral·lelament una literatura específicament de nois? Potser bastant més del que creiem. Tenim la idea que els nois llegien literatura general, mentre que a les noies se'ns destinava una literatura marcada. Però és hora de fer una nova mirada i aplicar la perspectiva de gènere a aquesta literatura. Seth Lerer (2008) reflexiona sobre els valors subjacents a moltes novel·les que llegien els nois: el protagonista i l'argument responien als valors patriòtics i ètics propis de la ideologia dominant o de les urgències bèl·liques. Els nois havien de formar part d'aquest món, i calia prepa-

rar-los. S'hi exaltava l'esperit de conquesta (geogràfica, política), el lloc a ocupar en el món i les qualitats d'una classe dirigent. Recordem que la literatura juvenil anglòfona del XIX, que és la que revisa Lerer, reflecteix la consolidació de l'Imperi Britànic i la conquesta de l'Oest americà. Les novel·les de Kipling, Haggard o Zane Grey no desmenteixen aquesta posició. Lerer també destaca un tema que apareix transversalment en les novel·les llegides per nois: la importància del cos, un cos magnificat en temes guerrers o bèl·lics, i, per proximitat, en les competicions esportives.

És interessant constatar que moltes lectures «de nois» (especialment les juvenils) no tenen com a protagonista un noi, sinó un home adult. No acostuma a haver-hi nois en les novel·les de Verne, ni en les de Conan Doyle, ni en les de H. G. Wells. No són nois els tres mosqueters, ni en surt cap a *Dràcula*, de Bram Stoker. No és cap nen Robinson ni ho són els protagonistes de *Moby Dick*. Tanmateix, han entusiasmat generacions senceres de nois lectors (i noies, és clar).

El protagonista nen, o jove, va avançant a mesura que ens endinsem en el segle XX. Hinz i Tribunella (2103: 394-400) fan la distinció entre els llibres de noies (*Girls and Girlhood*) i de nois (*Boys and Boyhood*) i defineixen els subgèneres de cada cas. Distingeixen els tipus de protagonista masculí següents:

a) Nois col·legials, que presenten l'interior de la vida dels internats masculins. Les *boarding school* anglosaxones van ser escenari de moltes lectures juvenils. Algunes d'aquestes novel·les estan avui una mica oblidades, com la sèrie Tom Playfair, de Francis J. Finn. Però van crear un substrat que explica bastant l'èxit de la sèrie Harry Potter, inconcebible sense Hogwarts.

b) Nois rebels i entremaliats, com ara Tom Sawyer o Huckleberry Finn, de Mark Twain, o com un Peter Pan, de J. M. Barrie. També molts protagonistes masculins, lliures, anàrquics i caòtics, que viuen una vida paral·lela al món dels grans, a la qual no tenen cap desig d'integrar-se, i que no sempre els entenen. Al segle XX aquests personatges creixen molt: les sèries de Guillem Brown, de Richmal Crompton; del petit Nicolas, de Sempé i René Goscinny, i de Manolito Gafotas, d'Elvira Lindo, en són exemples, entre els quals trobem dues autores...

c) Nois aventurers, com Mowgli d'*El llibre de la selva*, de Rudyard Kipling, o Jim Hawkins de *L'illa del tresor*, de Robert Louis Stevenson. La llista seria llar-

El petit Nicolas,
de Sempé
i René Goscinny.

Aventures extraordinàries d'en Massagran (Bambú).

guíssima, sobretot si hi afegim herois del còmic com Tintín. A la LIJ catalana tenim aventurers, i molt bons, com Massagran, de Josep M. Folch i Torres, o Lau, de Carles Soldevila. I més entrat el segle xx, zvolem més aventurers que Pere Vidal i Henry Balua en la sèrie començada amb *La casa sota la sorra*, de Joaquim Carbó?

d) Nois salvatges, capaços de relacionar-se amb feres o amb éssers temuts. Tarzan o Mowgli en serien els precedents, i més tard al segle xx hi ha Max d'*Allà on viuen els monstres*, de Maurice Sendak. Les narracions de terror o d'enfrontament amb el desconegut, cada cop més populars, també ofereixen aquest model de nen que sap enfrontar-se al desconegut, com a *Juman-ji*, de Chris Van Allsburg.

e) Nois poc convencionals, fràgils i poc «masculins», com seria el protagonista d'*El petit Lord*, de Frances Hodgson Burnett. Penso també, més recentment, en la sèrie Elvis, de Maria Gripe, o en *Konrad*, de Christine Nöstlinger. Per cert, novament tres dones autores. Caldria incloure aquí llibres que plantegen el refús al rol sexual predeterminat o a les aficions rebutjades pel fet de ser un noi, com ara la dansa a *Billy Elliot*, de Melvin Burgess.

A aquesta classificació de Hinz i Tribunella, podríem afegir-hi unes noves categories presents en la LIJ per a nens tant del XIX com del XX:

1) El llibre de comportament. Hi trobem nens exemplars, bé sigui en el vessant de boníssim comportament, com *Gianneto*, de Parravicini, o bé en el de pèssim capteniment, que porta a explicar les conseqüències funestes que se'n poden derivar, com a *Struwelpeter*, de Heinrich Hoffmann. A la LIJ catalana, el bon minyó potser podria estar representat per *En Peret*, de Lola Anglada, i el seu revers –el nen desastre que acaba castigat pels seus propis vicis– el tenim multiplicat per sis en el magnífic *Sis Joans*, de Carles Riba.

Una variant d'aquest subgènere seria el llibre de pedagogia patriòtica: llibres que exalten la defensa d'una causa, una ideologia, un país en formació. Així, en tenim exemples a *Cuore*, d'Edmondo De Amicis, que defensa la idea d'una Itàlia unitària i està centrat en una escola de nens. La LIJ catalana pot aportar *El més petit de tots*, de Lola Anglada, o l'*Auca del noi català, antifeixista i humà*, de Josep Obiols. També situariem aquí llibres que mostren amb orgull un país, com el de Selma Lagerlöf, *El viatge meravel·lós d'en Nils Holgersson per Suècia*.

2) Novel·les detectivesques. Alguns autors les consideren una variant de les d'aventures, però creiem que constitueixen un subgènere a part. Mentre que les no- ...

En Peret, de Lola Anglada.

- vel·les d'aventures es basen, com ja hem dit, en l'esperit de conquesta, o en el de supervivència davant de tot de tribulacions, les novel·les detectivesques par-teixen d'un enigma que cal resoldre i que mobilitza un noi a esbrinar els fets. *Emili i els detectius*, d'Erich Kästner, en seria un exemple fundacional. La LIJ catalana es pot vantar de joves de-tectius com *Bolavà, detectiu*, de Josep M. Folch i Torres.

3) Novel·les de formació, és a dir el *Bildungsroman*, que presenten la trajectòria d'un noi des dels últims episodis de la infància fins a l'entrada al món adult. La novel·la occi-dental ofereix una bona mos-tra de títols, des del *Wilhelm Meister*, de J. W. Goethe, fins a *El vigilant en el camp de sègol*, de J. D. Salinger.

I ara?

1. Els llibres que van llegir en el passat els nois i les noies tenen grans punts de confluència i grans punts de distància-ment, com ara. En tots dos casos, hi ha un circuit de lectura masculí i un altre de femení.

2. Avui tenim una literatura que fa una discriminació positiva de les dones i que és rebuda amb entusiasme per pares i mestres conscienciats i educats (bio-grafies de dones rellevants, històries de nenes rebels, ginotopies intel·ligents, etc.). A les llibreries de qualitat, hi podem trobar aquests llibres ben destacats i potenciats.

3. N'hi ha una altra, de literatura per a nenes, però que es ven a supermercats o a llibreries comercials i que continua marcant els llibres de nenes en un altre sentit: lleixes senceres de princeses, amors i purpu-rines, vampirs enamorats... No cal dir que passen per ser políticament incorrectes.

4. Caldria examinar i analitzar des d'una perspecti-va sociològica les raons que fan que pares, llibreters i mediadors es decantin per l'una o l'altra. La ideologia, l'accés a l'educació, la cultura d'origen o la classe social hi tenen un paper decisiu.

“ Avui tenim una literatura que fa una discriminació positiva de les dones i que és rebuda amb entusiasme per pares i mestres conscienciats i educats. ”

5. Juntament amb els llibres tradicionalment mascu-lins –d'aventures, policíacs, de guerres, d'esports, etc.–, tenim també una oferta creixent de llibres que s'allunyen d'aquests estereotips o que plantegen una nova identitat sexual, cultural i ge-nèrica, així com de reflex d'una nova societat ober-ta i lliure per als homes, o del món *queer*. Està en marxa una LIJ sobre la nova masculinitat.

I ja per acabar...

Volem nous llibres per a nois i per a noies. Una nova mirada sobre la masculinitat i sobre la feminitat. Cada escriptor, cada llibre ha de plantejar una cerca personal i intransferible. Deixem que el lector i la lecto-ra llegeixin obres riques, com-plexes, que els facin pensar el món. Demanem personatges rodons i no arquetips per de-fensar una idea. Demanem Li-teratura en majúscules. Potser l'autèntic canvi rau a escriure i llegir bones obres i pensar

més en el lector, únic, individual, i no tant en el gènere.

Un altre gènere, en aquest cas el gènere humà, en sor-tiria beneficiat. •

Bibliografia

- BARÓ, Mònica; COLOMER, Teresa; MAÑÀ, Teresa (coord.). *El patrimoni de la imaginació. Llibres d'ahir per a lec-tors d'avui*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2007.
- CABALLÉ, Anna. «Las pioneras, como quitanieves». *El País* (25 agost 2018).
- DÍAZ-PLAJA, Ana. «Les novel·les per a nenes. Llibres d'ahir per a una reflexió d'avui». *Faristol. Revista del Llibre In-fantil i Juvenil*, 64 (juny 2009).
- . *Escrito y leído en femenino. Novelas para niñas*. Conca: Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Man-cha, 2011.
- HINTZ, Carrie; TRIBUNELLA, Eric L. *Reading Children's Li-terature*. Boston / Nova York: Bedford / St Martin's, 2013.
- LERER, Seth. *Children's Literature. A Reader's History, from Aesop to Harry Potter*. Chicago: The University of Chi-cago Press, 2008.